

7. SVETSKI RAT

Kao mladog deliju ništa me nije u mojim razuzdanim godinama moglo toliko ozlovoljiti i rastužiti kao upravo činjenica da sam rođen u jednom vremenu koje je očigledno samo buržujima i državnim činovnicima podizalo svoje hramove slave. Talasi istorijskih događaja izgledalo je da su se već tako slegli, da se zaista činilo da budućnost pripada samo "mirnom takmičenju naroda", to znači, dakle, jednom spokojnom međusobnom podvaljivanju uz isključivanje jakih metoda odbrane. Pojedine države počese sve više da naliče preduzećima koja jedna drugima potkopavaju tlo, otimaju mušterije i narudžbine i pokušavaju na svaki način da potisnu druge u svoju korist, a da sve to iznesu na scenu uz isto tako veliku, koliko i bezazlenu galamu. Ovaj tok i razvoj izgleda, međutim, ne samo da se nije zaustavljao, nego je trebalo jednom (prema opštoj preporuci) da premodulira ceo svet u jednu jedinu veliku robnu kuću, u čijim predvorjima bi onda bile čuvane za besmrtnost biste najprepredenijih prevaranata i najbezazlenijih upravnih činovnika. Trgovci bi onda mogli da budu Englezi, upravni činovnici Nemci, a za vlasnike bi se, međutim, morali svakako da žrtvuju Jevreji, pošto oni, prema sopstvenom priznanju, zaboga, nikada ništa ne zarađuju, nego večno samo "plaćaju", a osim toga i govore najveći broj jezika... Pa zašto nismo rođeni bar sto godina ranije? Recimo u vreme oslobodilačkih ratova, kada je muškarac zaista i bez "biznisa" još nešto vredeo!?

Tako sam se, eto, bavio često zlovoljnim mislima o mome, kako mi je izgledalo, suviše kasno započetom ovozemaljskom putovanju, i smatrao sam vreme "mira i poretka" koje mi je predstojalo kao nezasluženu pakost sudbine. Upravo još kao dečak nisam bio "pacifista" i svi vaspitni pokušaji u tom pravcu završili su kao ćorci... Kao udaljene munje na nebu pred oluju izgledaše mi sad Burski rat. S' nestrpljenjem sam svakog dana iščekivao novine i gutao depeše i izveštaje i već bejah srećan što sam smeo da budem svedok, makar i poizdalje, ove herojske borbe. Rusko-japanski rat zatekao me je već bitno zrelijim, ali i pažljivijim. Tamo sam već iz više nacionalnih razloga zastupao jednu stranu i smesta se stavio, pri iznošenju našega mišljenja, na stranu Japanaca. U porazu Rusa video sam i poraz austrijskog slovenstva. Otada su protekle mnoge godine i ono što mi je nekada kao mladiću izgledalo poput truležne boljke, osećah sada kao zatišje pred buru. Već u toku moga bečkoga vremena nadnela se nad Balkan ona trnasta omorina koja obično predskazuje orkan i već bi ponekad sevnuo i jarki svetlosni zrak, da bi se ipak brzo ponovo izgubio u zlokobnoj tami. A onda je izbio Balkanski rat i sa njime je preleteo prvi udar vetra preko sad već nervozne Evrope... Nastupajuće vreme sada je kao teška mora pritiskalo ljude, tako da je osećanje približavajuće katastrofe, usled večne brige, konačno preraslo u čežnju: neka nebo najzad odobri sudbini slobodan tok, jer ona više ne može da se sputa. A tada je udario na zemlju već i prvi moćni grom: podigla se oluja, a u grmljavinu neba uspela se grmljavina baterija svetskoga rata.

Kada se u Minhenu začula vest o ubistvu nadvojvode Franca Ferdinanda (sedeo sam upravo kod kuće i cuh samo nejasno o toku tog događaja), spopade me najpre briga da su meci mogli, možda, da potiču iz pištolja nemačkih studenata, koji su u ogorčenju zbog neprestanih slovenizirajućih poduhvata prestolonaslednika, hteli nemački narod da oslobode od ovog unutrašnjeg neprijatelja. Šta bi bila posledica tako nečega, moglo se odmah i pomisliti: jedan novi talas progona koji bi sada bio "opravdan" od strane celog sveta i "osnovan". Kada sam, ipak, odmah posle toga čuo vec imena navodnih počinilaca, a osim toga pročitao tvrdnju da su Srbi, poče da me hvata tiha jeza zbog ove osvete nedokučive sudbe. Najveći prijatelj Slovena pade pod mecima slovenskih fanatika.

Ko je poslednjih godina imao stalno prilike da posmatra odnos Austrije prema Srbiji, nije mogao, takoreći, ni jednog trenutka da sumnja da se kamen odronio i krenuo i da više nije moglo biti zaustavljanja. Nepravda se čini bečkoj vladi što je danas zasipaju prekorima zbog forme i sadržine ultimatumu koji je ona postavila. Ni jedna druga sila sveta na istom mestu i u istom položaju ne bi mogla drukčije da postupi. Austrija je na svojoj južnoj granici imala jednog ogorčenog smrtnog neprijatelja koji je u sve kraćim periodima provocirao monarhiju, i koji ne bi nikada popustio, dok konačno ne bi nastupio povoljni trenutak za razbijanje carstva. Postojao je razlog za bojazan da bi taj slučaj najkasnije morao doći smrću staroga cara; onda monarhija, možda, uopšte više ne bi bila u stanju da da ozbiljan otpor. Cela država je poslednjih godina već toliko počivala na odgovornosti jedne jedine osobe, na Franji Josifu, da je smrt tog prastarog otelotvorenja carstva važila, u osećanju širokih masa, unapred kao smrt samog carstva. Pa je čak spadalo i u najlukavije veštine, posebno slovenske politike, da se stvori utisak da austrijska država ima da zahvali za svoje postojanje samo sasvim čudesno jedinstvenoj veštini ovoga monarha; bilo je to laskanje koje je Hofburgu tim više prijalo, što je ponajmanje odgovaralo stvarnim zaslugama ovoga cara. Žaoku koja je skrivena vrebala u ovim hvalospevima, nije bilo moguće pronaći. Nije se videlo, ili se možda više tamo nije htelo videti da ukoliko je više monarhija još samo podešena prema vrhunskoj veštini vladanja, ovog "najmudrijeg monarha" svih vremena, kako se obično govorilo, utoliko je stanje moralo da postane katastrofalnije, kada jednog dana i ovde sudbina zakuca na vrata da dođe po svoje.

Da li se onda stara Austrija bez staroga cara uopšte mogla da zamisli!?

Ne bi li se smegta opet ponovila tragedija koja je jednom zadesila Mariju Tereziju? Ne, vladinim krugovima u Beču se zaista čini nepravda kada im se stavlja prekor da su oni, eto, podstrekavali na rat koji je, inače, možda ipak još mogao biti izbegnut. On nije više mogao da se izbegne, već je mogao, u najboljem slučaju, da bude odložen za jednu ili dve godine. Ali to je upravo i bilo prokletstvo, kako nemačke tako i austrijske diplomatije, što je ona zapravo uvek pokušavala da odloži neodložni obračun, dok konačno nije bila prisiljena da udari u najnegrečnijem trenutku. Možemo biti uvereni da bi ponovni pokušaj da se spase mir u još nepovoljnije vreme tek onda doveo do rata.

Ne, ko nije hteo ovaj rat morao je takođe i da sakupi hrabrosti da izvuče konsekvence. One bi, međutim, mogle da postoje samo u žrtvovanju Austrije. Rat bi, takođe, i onda došao samo, svakako, ne više kao borba svih protiv nas, ali zato, ipak, u formi komadanja habzburške monarhije. U tom slučaju se morala doneti odluka ili da se u tome učestvuje, ili da se samo posmatra, da bi ge praznih ruku ostavilo sudbini da radi šta hoće. Ali upravo oni koji danas najviše grde i najmudrije prosuđuju zbog započinjanja rata bili su ti koji gu najsudbonosnije pripomogli da se u njega uđe. Socijaldemokratija je decenijama huškala najpodlije na rat protiv Rusije, a centar je opet iz religioznih razloga učinio austrijsku državu najvećim stožerom i okretnicom nemačke politike. A sada su se eto morale snositi pogledice ove besmislice. Ono što je došlo, moralo je doći i nije se moglo nikako izbeći. Krivica nemačke vlade je pri tom bila da je ona, da bi pošto poto sačuvala mir, uvek propuštala povoljne trenutke napada i da se zaplela u savez za održanje svetskog mira i tako najzad postala žrtvom jedne svetske koalicije koja je težnji za održanje svetskoga mira suprotstavila rešenost za svetski rat.

Da je bečka vlada onda ultimatumu Srbiji dala jednu drugu, blažu formu, ona time ne bi uopšte ništa promenila u situaciji, do možda u najboljem slučaju jedno, da bude zbrisana i sama pobunom naroda. Jer u očima širokih masa ton ultimatumu je bio još isuviše pun obzira i ni u kom slučaju tako dalekosežan ili čak brutalan. Onaj ko danas pokušava to da ospori ili je zaboravni praznoglavac, ili sasvim svesni lažov. Borba u godini 1914. nije, tako mi Boga, masama nametnuta, nego je upravo ceo narod za njom žudeo... Htelo se konačno učiniti kraj

jednoj opštoj nesigurnosti. Samo se tako i može razumeti da gu za ovu najtežu borbu preko dva miliona nemačkih muškaraca i dečaka dobrovoljno stali pod zastavu, spremni da je brane i poglednjom kapi krvi. Meni samom su ondašnji časovi izgledali kao izbavljenje iz mučnih osećanja mladosti. Još i danas se ne stidim da kažem da sam, nadvladan burnim oduševljenjem, pao na kolena i iz prepunog srca se zahvalio nebu da mi je podarilo tu sreću što smem da živim u ovome dobu. Otpočela je oslobodilačka borba kakvu zemljina kugla u toj silini do sada još nije videla; jer tek što je sudba i započela svoj hod, došlo je već i najširim masama do svesti da se ovoga puta ne radi samo o sudbini Srbije, ili Austrije, nego o biti ili ne biti nemačke nacije.

Poslednji put, posle mnogo godina, narod je postao vidovit u odnosu na svoju sopstvenu budućnost. Tako se javio odmah na početku ogromne borbe, u zanosu jednog neobuzdanog oduševljenja, neophodni ozbiljni podton: jer sama ova spoznaja pokazivala je da je nacionalni ustanak nešto više nego obična vatra od slame. Ali ozbiljnost je bila isuviše potrebna; jer tada niko nije uopšte imao ni najmanju predstavu o mogućoj dužini i trajanju sada započete borbe. Sanjali su da će za zimu opet biti kod kuće da bi ponovo na miru nastavili svoj rad. Ono što čovek hoće, tome se nada i u to veruje. Prevelika većina nacije bila je već odavno sita večno nesigurnog stanja; te tako je isuviše bilo razumljivo da se uopšte nije više verovalo u mirno rešenje austrijsko-srpskog konflikta, ali se priželjkivao konačni obračun.

U ove milione spadao sam takođe i ja.

Tek što je vest o atentatu obznanjena u Minhenu, smesta su mi sevnule kroz glavu dve misli; prvo, da će rat najzad biti neizbežan, a dalje, da će sada habzburška država biti prinuđena da savez i održi; jer ono čega sam se uvek najviše pribojavao bila je mogućnost da bi Nemačka sama jednoga dana, možda upravo usled ovoga saveza, mogla da upadne u jedan konflikt, a da, međutim, Austrija ne da za to direktnog povoda, i tako austrijska država zbog unutrašnjepolitičkih razloga ne smogne snage i odlučnosti da se stavi na stranu svoga saveznika. Slovenski majoritet carstva bi takvu samostalno donetu nameru smesta počeo da sabotira, i uvek bi radije razbio čitavu državu u paramparčad, nego što bi savezniku pružio traženu pomoć. Ali, ova opasnost je sada bila otklonjena. Stara država je morala da se bori, htela ona to ili ne. Moj sopstveni stav prema konfliktu bio je isto tako vrlo jednostavan i jasan; za mene, nije se sporila Austrija za neku satisfakciju u odnosu na Srbiju, nego Nemačka za svoje postojanje, nemačka nacija za biti ili ne biti, za slobodu i za budućnost. Bizmarkova tvorevina se sada morala tući za svoj opstanak; ono što su očevi nekada svojom junačkom krvlju u bitkama od Vajsenburga do Sedana i Pariza zadobili, morala je sada mlada Nemačka iznova da zasluži. Ako se, međutim, ova borba završi porednički, onda će naš narod ponovo, i na spoljnom planu, stupati u krug velikih nacija, onda će tek ponovo moći nemački Rajh da se dokaže kao moćno okrilje mira, a da ne mora za dobro tog mira da smanjuje svoj deci hleb nasušni.

Često sam nekada kao dečak i mlad čovek imao želju da bar jednom dodem i delima da u meni nacionalno oduševljenje nije nikakva prazna varka. Često mi je izgledalo gotovo kao greh da vičem "ura", a da možda čak ni ne posedujem unutrašnje pravo za tako nešto; jer ko je smeo ovu reč da upotrebi, a da je nije bar jednom isprobao tamo gde je svakoj igrariji kraj, i gde neumoljiva ruka boginje sudbine počinje da odmerava narode i ljude koliko je istine i postojanosti u njihovom ubeđenju. Tako mi se kao i milionima drugih nadimalo srce od gorde sreće što se sad, najzad, mogu da oslobodim ovog paralizirajućeg osećanja. Tako sam često pevao himnu "Nemačka iznad svega", i iz punog grla vikao hajl, da mi je izgledalo skoro kao jedna naknadno pružena milost, što sada na Božjem sudu večnog sudije smem kao svedok da nastupim radi iskazivanja istinitosti ovoga ubeđenja. Jer, od prvoga časa pouzdano sam znao da bih u slučaju jednog rata - koji mi je izgledao neizbežan - ovako ili onako, smesta napustio knjige. Ali isto tako sam, i znao da moje mesto onda mora da bude tamo, kada me je upućivao sada unutrašnji glas mog bića.

Austriju sam u prvom redu napustio iz političkih razloga; ali šta je moglo biti razumljivije nego da sada, pošto je borba počela, u pravom smislu o ovom opredeljenju povede računa! Nisam hteo da se borim za habzburšku državu, ali bio sam spreman da u svakom trenutku poginem za svoj narod i za to carstvo koje je bilo otelotvorenje mog naroda. Trećeg avgusta podneo sam molbu direktno Njegovom Veličanstvu kralju Ludvigu III da mi odobri da stupim u jedan bavorski puk. Kraljevska kancelarija svakako da u tim danima nije imala baš malo posla; tim veća je bila moja radost kad sam već odmah sledećeg dana dobio odgovor na moju molbu. Kada sam drhtavim rukama otvorio pismo i pročitao odobrenje moje molbe, sa naznakom da se javim jednom bavorskom puku, moja radost i zahvalnost nisu imale granica. Nekoliko dana kasnije nosio sam vojničku bluzu koju sam tek posle skoro šest godina ponovo skinuo.

Tako je, kao valjda i za svakoga Nemca, započelo i za mene najnezaboravnije i najveće doba moga ovozemaljskog života. Prema događajima ove veličanstvene borbe, sve prošlo je za mene nestalo bestraga. Sa gordom setom pomišljam upravo ovih dana, pošto se po deseti put obeležava godišnjica onog silnog događaja, na one nedelje započete herojske borbe našeg naroda u kojoj mi je sudbina tako milostivo dozvolila da učestvujem. Kao da je bilo tek juče, promiče mi pred očima slika za slikom, vidim sebe obučenog u uniformu u krugu mojih dragih kamarada, onda po prvi put izlazak iz kasarne, egzerciranje itd; dok najzad nije došao dan velikog pokreta. Jedna jedina briga me je mučila u tom vremenu, mene kao isto tako i mnoge druge, da možda ne stignemo suviše kasno na front. Jedino to mi često i sve češće nije davalo mira. Tako da je u svakom pobeđničkom klicaju zbog nekog novog junačkog dela, ostajala skrivena mala kap gorčine, jer je izgledalo da se sa svakom novom pobedom povećava opasnost našeg zakašnjenja na front. A onda je najzad došao dan kada smo napustili Minhenu da bismo krenuli u ispunjenje naše dužnosti. Prvi put tako videh Rajnu, kada smo pored njenih mirnih talasa putovali prema zapadu, da bismo nju, tu nemačku reku nad rekama, branili od lakomosti starog neprijatelja. Kada su kroz nežne koprene rane izmaglice blagi zraci sunčevog izlaska ka nama spuštali odsjaje Nidervaldskog spomenika, onda je snšno odjeknula iz beskrajno dugog transportnog voza stara pesma "Straža na Rajni", ka jutarnjem nebu, a meni je grud postala prosto preuska od plime osećanja. A onda dođe jedna vlažna hladna noć u Flandriji, kroz koju smo ćutke marširali, i kada dan počne da se iskrada iz magle, zazvižda iznenada gvozdeni pozdrav preko naših glava, nama u susret, i sa ostrim pucnjem zasu male kugle međ naše redove, šibajući po mokrom tlu; ali još pre no što se taj mali oblačić razišao, odjeknu iz dve stotine grla prvome glasniku smrti prvo ura u susret. A onda počne da štekće i da tutnji, da fijuče i da urla, i grozničavih očiju vuklo nas je svakog napred sve brže, dok se najzad ne rasplamsa borba preko polja repe i žive ograde borba, čoveka protiv čoveka. Ali iz daleka prodirahu zvuci jedne pesme ka našem uhu i dolazahu sve bliže i bliže, preskačući iznad naših glava, od čete do čete i evo upravo kada je smrt poslovno zahvatila i zgrabila u naše redove, odjeknu tad pesma i nama, i mi je predasmo dalje:

Nemačka, Nemačka, iznad svega, iznad svega na svetu!

Posle četiri dana vratismo se nazad. Čak i korak je sada postao drukčiji. Sedamnaestogodišnji dečaci su sada ličili na odrasle ljude. Dobrovoljci puka "List" možda nisu naučili pravilno da se bore, ali da umru znali su kao stari vojnici. To je bio početak.

I tako je sad išlo dalje iz godine u godinu: a namesto romantike bitaka, nastupila je strava. Oduševljenje se polako hladilo, a neobuzdani kliktaj ugušio se pred strahom od smrti. Dođe vreme kada je svaki imao da se bori između nagona samoodržanja i opomene dužnosti. I meni nije bila prištedena ta borba. Uvek kada je smrt bila u lovu, pokušavalo je jedno neodređeno nešto da se buni, trudilo se da se kao razum predstavi slabašnom telu, ali je ipak tu bio samo kukavičluk, koji je pod takvom maskom pokušavao da zavede pojedinca. Teško kolebanje i opominjanje počinjalo je tada, i samo poslednji ostatak svesti je često još donosio odluku. Ali što se više trudio ovaj glas koji je opominjao na oprez, što je glasnije i napadnije on mamio,

tim oštrij bejaše onda otpor, dok najzad posle duge unutrašnje borbe ne odnese pobjedu svest o dužnosti. Već u zimu 1915/16, bila je, u meni ova borba odlučena. Konačno je volja postala bez ostatka gospodar. Ako sam prvih dana mogao sa klicanjem i smehom da zajedno sa drugovima jurišam, sada sam bio miran i odlučan. To je, međutim, bilo i ono trajno. Tek sad, eto, mogla je sudbina da korakne i ka poslednjim iskušenjima, a da se nervi ne kidaju, ili da razum zataji. Od mladog ratnog dobrovoljca postao je sad stari iskusni vojnik. Ali ova promena je nastupila i u celoj armiji. Armija je sad izašla stara i čvrsta iz većnih borbi, a ono što nije moglo da se odupre napadu, upravo je njime slomljeno. Ali tek sada morala se ova vojska podvrći oceni. Dakle posle dve, tri godine za koje vreme je ona iz jedne borbe bila bacana u drugu, uvek boreći se protiv nadmoći u broju i oružju, trpeći glad i podnoseći odricanja, sada beše, dakle, najzad vreme da se valjanost te jedine vojske ispita. Mogu i hiljade godina da proteknu, a nikada se neće smeti pričati i govoriti o junaštvu, a da se ne spomene nemačka vojska u svetskom ratu. Onda će iz koprene prošlosti postati vidljiv gvozdeni front sivog čeličnog šlema, nikako posrćući i nikako uzmičući, jedno spomen-obeležje besmrtnosti. I dok god Nemci žive, oni će se sećati da su to nekada bili sinovi njihovog naroda.

Ja sam tada bio vojnik i nisam hteo da politiziram. Zaista i nije bilo vreme za to. Danas još gajim uverenje da je poslednji komordžija otadžbini još uvek više učinio dragocenih zasluga nego čak prvi, da kažemo "parlamentarac". Nikada više nisam mrzeo te brbljivce nego baš u to vreme, kada je svaki pravi momak, koji je nešto imao da kaže, to viknuo neprijatelju pravo u lice, ili inače pametno držao jezik za zubima i ćutke negde vršio svoju dužnost. Da, mrzeo sam tada sve te "političare", i da je bilo do mene, onda bi smesta bio obrazovan jedan parlamentarni bataljon lopataša; onda bi oni mogli među sobom da se do mile volje i prema potrebi izbrbljaju, a da ne ljute čestito i pošteno čovečanstvo, ili da mu čak i škode. Tada, dakle, nisam hteo ništa da znam o politici, ali ipak nisam mogao drukčije nego da zauzmem stav prema izvesnim pojavama koje su sad, eto, pogadale celu naciju, a pogotovu se ticale nas vojnika.

Dve su stvari bile koje su me onda intimno ljutile i koje sam smatrao štetnim.

Već posle prvih vesti o poredama, počeo izvesna štampa polako i možda za mnoge ponajpre neprepoznatljivo da ukapava po nekoliko kapi gorčine u opšte oduševljenje. To se dešavalo pod maskom izvesne dobre volje i dobronamernosti, pa čak i izvesne zabrinutosti. Postojala je rezervisanost prema jednoj isuviše velikoj neobuzdanosti u slavljenju pobjeda. Strahovalo se da to u ovoj formi nije dostojno jedne tako velike nacije, a prema tome joj tako nešto i ne odgovara. Hrabrost i junaštvo nemačkog vojnika bilo bi, eto, po njima nešto sasvim po sebi razumljivo, tako da se ne bi smelo zbog toga toliko upuštati u nepromišljene provale radosti, već i zbog samog inostranstva kome bi jedna tiha i dostojanstvena forma radosti više odgovarala nego neobuzdano klicanje itd. Konačno ne bi trebalo, ipak, i sada, mi Nemci da zaboravimo da rat nije bio naša namera, prema tome mi i nemamo čega da se stidimo da otvoreno i muški priznamo da bismo u svako doba dali svoj doprinos za izmirenje čovečanstva. Stoga, međutim, ne bi bilo mudro da se čistota podviga iz punog srca, zaprlja velikom galamom, pošto bi ostali svet samo malo imao razumevanja za takvo postupanje. Ničemu se ne treba više diviti nego skromnosti sa kojom jedan pravi heroj ćutke i mirno svoja dela zaboravlja, jer u tome i jeste cela stvar. No, umesto da takvog jednog klipana pograbe za uši, dovuku do visokog stuba i dignu ga konopcem, da tom mastiljaru više ne vredi njegovo estetsko osećanje nacije koja slavi pobjedu, počelo se u stvari sa upućivanjem opomena protiv "nedoličnog" načina pobjedničkog klicanja. Nije se imalo pojma da oduševljenje koje se tako jednom skrši, neće moći više prema potrebi da se probudi. Ono je zanos i može se samo u tom stanju dalje održavati. Ali kako može bez te sile oduševljenja da se izdrži jedna borba koja bi postavila, prema ljudskim merilima, najstrašnije zahteve duševnim svojstvima nacije? Isuviše sam tačno poznao psihu širokih masa, a da ne bih znao da se ovde sa "estetskim"

uzvišenostima neće moći raspaliti vatra koja je bila neophodna da se to gvožđe održi vruće. U mojim očima, bilo je ludo što se ništa ne čini da se ta strast dovedena do ključanja ne pojača; ali da se ona, srećom postojeća, još i sputava, to nisam ni u kom slučaju mogao da razumem. Ono drugo što me je onda ljutilo bio je način na koji su se suočavali sa marksizmom, a koji su smatrali dobrim. Time su u mojim očima dokazivali samo to da o toj kugi nisu imali ni najmanje pojma. Izgledalo je da najozbiljnije veruju da su tvrdnjom kako sada ne znaju više ni za kakve partije već doveli marksizam do uvidavnosti i uzdržavanja. Da se ovde uopšte ne radi o bilo kojoj partiji, već o jednoj nauci koja mora da vodi do razaranja celokupnog čovečanstva, shvatalo se tim manje, što se to ne može ni čuti na jevreiziranim univerzitetima, a i inače suviše mnogi, naročito naši viši činovnici iz stečene tupave taštine, ne nalaze da je vredno truda da uzmu u ruku knjigu i nešto nauče, što upravo ne spada u nastavno gradivo visoke škole. Najradikalniji preokret prolazi pored ovih glava potpuno bez traga, zbog čega i državne institucije najčešće ćopaju iza privatnih. Za njih važi, dragi Bože, najčešće ova narodna izreka: što seljak ne poznaje to i ne jede. Malo izuzetaka i ovde samo potvrđuje pravilo.

Besmislica bezpremca bila je da su u danima avgusta 1914. nemačkog radnika identifikovali sa marksizmom. Nemački radnik se u onim časovima otrgao iz zagrljaja ove otrovne zaraze, pošto on, inače, nikada ne bi mogao uopšte da stupi u borbu. Ali bili su i toliko glupi da su mislili kako je sad možda marksizam postao "nacionalan" - jedna blistava misao koja samo pokazuje da u tim drugim godinama niko od ovih učinkovitenih upravljača državom nije našao za vredno truda da prostudira suštinu ove nauke, jer bi, inače, onda ipak teško mogla da promakne takva besmislica.

Marksizam čiji je poslednji cilj bio i ostao uništenje svih nejevrejskih nacionalnih država, morao je na svoj užas da vidi da se u julskim danima godine 1914. nemačko radništvo, njime omađijano, probudilo i da se ono iz časa u čas počelo sve brže da stavlja u službu otadžbine. U malo dana razobličilo se celo to bacanje prašine u oči i prevara naroda, i odjednom stajao ovde usamljena i raspuštena ta banda jevrejskih vođa kao da nije više bilo ni traga od onog besmisla i zablude, koji su šezdesetih godina ulivali masama u glavu. Bio je to gadan trenutak za varalice radništva nemačkog naroda. Ali čim su te vođe spoznale opasnost koja im preti, nabiše što je brže moguće kapu nevidovku preko ušiju da sakriju laži imitirajući sada drsko zajedno sa ostalima nacionalni polet. Ali, sada je ipak kucnuo čas da se nastupi protiv cele te prevarantske družine ovih jevrejskih trovača naroda. Sada se moralo hitno delati bez imalo obzira, na recimo, nastalu galamu i jadikovku. U avgustu godine 1914. je mučka sa internacionalnom solidarnošću jednim udarcem izbijena iz glava nemačkog radništva, a umesto toga počeo je već nekoliko nedelja kasnije da lupaju američki šrapneli kao blagoslov bratstva po šlemovima kolona u pokretu. Bila bi obaveza jedne odgovorne državne vlade da sada, pošto je nemački radnik ponovo našao put ka svom nacionalnom biću, nemilosrdno iskoreni hušakače protiv istog tog nacionalnog bića. Kada su na frontu padali oni najbolji, onda se mogla kod kuće bar uništiti ta gamad.

Umesto toga, međutim, njegovo Veličanstvo, sam car, pružio je starim zločincima ruku, i time dao podmuklim, mučkim ubicama nacije poštedu i mogućnost unutrašnje konsolidacije. Sada je, dakle, mogla zmija ponovo dalje da dejstvuje, opreznije nego ranije, ali utoliko opasnije. Dok su poštenjakovići sanjali o političkom primirju, krivokletni zločinci su organizovali revoluciju. To što su se sada odlučili za ovu užasnu polovičnost, intimno me je činilo sve nezadovoljnijim; a da bi kraj svega toga mogao biti tako užasan, nisam ni ja onda još smatrao mogućim.

Ali šta je sad trebalo učiniti? Vođe celoga pokreta smesta staviti iza brave, pokrenuti proces i skinuti ih sa vrata nacije. Trebalo je bezobzirno uložiti celokupna vojna sredstva moći za iskorenjivanje ove kuge. Partije je trebalo raspustiti, Rajhstag, ako je potrebno, sa bajonetima naterati na razum, ili, najbolje, smesta ga ukinuti. Tako, kao što republika može

danas da raspusti partije, tako je trebalo onda, sa više razloga, da se primene ova sredstva. Zar nije sad bilo u pitanju biti ili ne biti celog jednog naroda!

Ali, naravno, onda je iskrslalo i jedno pitanje: mogu li se duhovne ideje uopšte iskorenjivati mačem? Može li se primenom sirove sile suzbijati "pogled na svet"? Ja sam sebi već u ono vreme više nego jednom postavljao ovo pitanje. Pri pamišljanju o analognim slučajevima, koji se mogu naći u istoriji, naročito na religioznoj osnovi, dolazio sam do sledećeg načelnog saznanja: Predstave i ideje, kao i pokreti sa određenom duhovnom osnovom, bila ona pogrešna ili istinita, mogu se, počev od jednog izvesnog trenutka njihovog nastanka, razbiti sa sredstvima sile tehničke vrste, samo onda ako su ta telesna oružja istovremeno i sama nosioci jednog novog zapaljivog mišljenja, jedne ideje ili pogleda na svet. Sama primena sile ako nema kao preduslov pogonsku snagu jedne osnovne duhovne zamisli, nikada ne može da dovede do uništenja neke ideje i njenog širenja, osim u formi potpunog iskorenjivanja čak i njenog poslednjeg nosioca, i razaranja i poslednjeg predanja o tome. To ipak, većinom znači isključenje takvog državnog tela iz kruga političke vlastodržačke moći često na beskonačno vreme, ponekad i zauvek; jer, takva krvava žrtva pogađa, naravno, i shodno iskustvu, najbolji deo narodnog bića, pošto, naime, svako proganjanje, koje se odigrava bez duhovne pretpostavke, izgleda moralno neopravdano i upravo onda podstrekava najdragoceniji sastav jednog naroda na protest, koji se, međutim, iskazuje u odbijanju duhovnog sadržaja tog nepravedno proganjanog pokreta. Ovo se događa kod mnogih onda jednostavno iz osećaja opozicije protiv pokušaja da se jedna ideja dotuče brutalnom silom. Ali time raste broj unutrašnjih pristalica u istoj meri u kojoj je i proganjanje sve veće. Stoga će moći da bude sprovedeno potpuno uništenje nove doktrine samo putem tako velikog i rastućeg iskorenjivanja, da time najzad dotičnom narodu, ili državi bude oduzeta sva uistinu dragocena krv. Ali, to će se osvetiti time što će sad svakako doći do jednog tzv. "unutrašnjeg čišćenja", samo na račun jedne opšte nemoći. Uvek će takav tok i postupak već unapred biti uzaludan, ako je ova doktrina, koju treba suzbijati, već iskoračila iz izvesnog malog kruga. Stoga je i ovde, kao i pri svakome rastu, prvo vreme detinjstva još i najbliže mogućnosti da bude izloženo uništenju, dok sa rastom godina raste i otporna snaga, da bi tek kod približavanja starosne slabosti ponovo uzmakla pred novom mladošću, iako u drugoj formi i iz drugih razloga.

Zaista skoro svi pokušaji da se silom, bez duhovne osnove, iskoreni jedna nauka i njeno organizaciono dejstvo vode do neuspeha, pa čak završavaju, ne retko, upravo u nečem suprotnom od željenog, iz sledećeg razloga: Prvi i najvažniji preduslov za takav način borbe, tj. oružjem gole sile, jeste i ostaje upornost. To znači da samo u trajno ravnomernoj primeni metode za suzbijanje jedne doktrine leži mogućnost uspeha ove namere. Ali, čim se i ovde kolebljiva sila bude smenjivala sa popuštanjem, ne samo da će se doktrina, koju treba potisnuti, uvek ponovo oporaviti, nego će ona čak biti u situaciji da iz svakog progona izvuče nove vrednosti, time što će, po isteku takvog talasa pritiska, pokrenuti ogorčenje zbog pretrpljene patnje i staroj nauci privesti nove pristalice, a već postojeće, će s' većim prkosom i dubljom mržnjom nego pre toga privezati za sebe, pa i one, već otcepljene otpadnike, pokušati ponovo po otklanjanju opasnosti, da vrati starom načinu mišljenja. Samo u trajno ravnomernoj primeni sile leži najznačajniji prvi preduslov za uspeh. A ta upornost je uvek samo rezultat jednog određenog duhovnog uverenja. Svaka sila koja ne izrasta iz čvrste duhovne osnove biće kolebljiva i nesigurna. Njoj nedostaje stabilnost, koja može da se temelji samo na jednom fanatičnom pogledu na svet. Ona je izvor odgovarajuće energije i brutalne odlučnosti pojedinca, ali sledstveno tome, upravo podvrgnuta promeni ličnosti i njenoj prirodi i jačini.

Ali, uz ovo ide još i nešto drugo:

Svaki pogled na svet, bio on više religiozne ili političke prirode - ponekad je ovde suviše teško ustanoviti granicu - manje se bori za negativno uništenje protivničkog sveta ideja, nego, naprotiv, za pozitivno sprovođenje sopstvenog. A, time je njegova borba manje odbrana, a više napad. On je, pri tom, već u određivanju cilja u prednosti, pošto, dakako, taj cilj

predstavlja pobjedu sopstvene ideje, dok je obratno, zaista, teško odrediti, kada se negativni cilj uništenja jedne neprijateljske doktrine može smatrati dostignutim i osiguranim. Već stoga će napad ovog pogleda na svet biti sproveden planski, ali i snažnije, nego njegova odbrana; kao što uopšte i ovde odluka priliči napadu, a ne odbrani. Borba protiv jedne duhovne snage sredstvima sile je samo dotle odbrana dok mač ne nastupi sam kao nosilac, navestilac i širilac jedne nove duhovne nauke.

Može se, dakle, sažeto, konstatovati sledeće: svaki pokušaj da se jedan pogled na svet suzbije sredstvima sile, propada na kraju, dok god borba ne poprimi oblik ofanzive za jedno novo duhovno opredeljenje. Samo u međusobnoj borbi dva pogleda na svet, može oružje brutalne sile, primenjeno uporno i bezobzirno, da dovede do odluke za onu stranu za koju se ono bori. Ali, na tome se do sada još uvek razbijala borba protiv marksizma. To je bio razlog zašto je i Bizmarkov zakon o socijalistima konačno, uprkos svemu, zatajio i morao da zataji. Nedostajala je platforma novog pogleda na svet, za čiji je uspon mogla da se bije bitka. Jer, da je trabunjanje o tzv. "državnom autoritetu" ili "miru i redu" moglo predstavljati podesnu osnovu za duhovno podsticanje borbe na život i smrt, u to su mogli poverovati samo mudri viši ministarijalni beamteri. Međutim, pošto je nedostajala neka zaista duhovna noseća snaga ove borbe, morao je Bizmark i sprovođenje svog zakona o socijalistima da poveri proceni i htenju onih institucija koje su već same bile izrod marksističkog načina mišljenja. Time što je gvozdeni kancelar sudbinu svog rata sa marksistima prepustio dobroj volji građanske demokratije, postavio je kozu da čuva kupus. Sve je to, međutim, bilo samo nužna posledica nedostatka načelnog novog pogleda na svet sa silovitom voljom za osvajanjem, koji bi se suprotstavio marksizmu.

Tako je rezultat Bizmarkove borbe bilo samo jedno teško razočaranje.

Ali, da li su odnosi za vreme svetskog rata ili na njegovom početku bili možda drukčiji? Na žalost nisu. Što sam se onda više bavio mišlju jedne nužne promene stava državnih vlada prema socijaldemokratiji, kao trenutnog otelotvorenja marksizma, tim više sam spoznao nedostatak neke upotrebljive nadoknade za ovu nauku. Pa šta bi trebalo masama dati, ako bi bila, pretpostavimo, srušena socijal-demokratija.? Ni jedan pokret nije postojao od koga bi se moglo očekivati da bi mu pošlo za rukom da velike mase radnika sada više ili manje bez vodstva i prepuštene sebi, općini i uvuče u svoje redove. Besmisleno je, i više nego glupo, misliti, da će neki internacionalni fanatik koji je istupio iz klasne partije, sada momentalno ući u jednu građansku partiju, dakle, u jednu novu klasnu organizaciju. Jer, ma koliko to bilo neprijatno različitim organizacijama, ipak se ne može poreći da građanskim političarima klasno raslojavanje u vrlo velikoj meri izgleda kao nešto samo po sebi razumljivo, sve dotle dok god ne počne politički da se iskazuje kao nešto za njih nepovoljno.

Poricanje ove činjenice dokazuje drskost, ali i glupost lažovčina. Uopšte se treba čuvati da se široke mase smatraju glupljim nego što jesu. U političkim stvarima često osećanje odlučuje, tačnije nego razum. Ali mišljenje da glupo internacionalno opredeljenje već dovoljno govori u prilog tome da mase nemaju tačno osećanje, može smesta da se najtemeljnije opovrgne jednostavnim dokazivanjem na to da pacifistička demokratija nije manje u zabludi, a da njeni nosioci potiču gotovo isključivo iz građanskog lagera. Dok god još milioni građana svakog jutra smerno obožavaju svoju jevrejsku demokratsku štampu ne pristaje baš lepo gospodi da prave viceve na račun gluposti "drugova", koji na kraju samo gutaju isto đubre, iako u drugom pakovanju. U oba slučaja fabrikant je jedan te isti: Jevrejin.

Dakle, treba se veoma strogo čuvati od osporavanja onih stvari koje su, eto, sada ovde i važeće. Činjenica da se kod klasnog pitanja ni u kom slučaju ne radi samo o idejnim problemima, kao što se, naročito pre izbora, uvek rado podmeće, ne može da se probije. Staleška uobraženost jednog velikog dela našeg naroda je, isto tako kao i omalovažavanje manuelnog radnika, pojava koja ne potiče iz fantazije nekog mesečara. Ali se sasvim, nezavisno od toga, otkriva slaba misaona sposobnost naše tzv. inteligencije, kada se upravo u tim krugovima ne shvata da jedno stanje, koje nije moglo da suzbije narastanje kuge kakav je marksizam, tek

sada, međutim, neće više biti u situaciji da povrati izgubljeno. "Građanske" partije, kao što one same sebe nazivaju, nikada više neće biti u stanju da privuku u svoj lager "proleterske" mase, pošto se ovde međusobno suprotstavljaju dva sveta, delom prirodno, delom veštački odvojena, čije ponašanje jednih prema drugima može da bude samo borba. Ovde će međutim, pobediti mladi - a to bi bio marksizam. Zaista je borba protiv socijaldemokratije bila zamisliva godine 1914, samo moglo se sumnjati dokle bi se to stanje održalo, kad nedostaje svaka praktična zamena.

Ovde je postojala jedna velika praznina.

Ovo mišljenje sam zastupao već davno pre rata i nisam se stoga ni mogao odlučiti da stupim u jednu od postojećih partija. Tokom zbivanja u svetskom ratu, u meni se učvrstilo to mišljenje zbog vidljive nemogućnosti da bezobzirno povedem borbu protiv socijaldemokratije, jednog pokreta koji je baš morao biti nešto više nego "parlamentarna" partija. O tome sam otvoreno govorio pred svojim bliskim drugovima. Uostalom, sad su mi padale prvi put na um misli da se kasnije ipak jednom još i politički aktiviram. Upravo to je bio povod što sam sad češće uveravao manji krug svojih prijatelja da ću posle rata, pored svog poziva, hteti da delujem i kao govornik, agitator.

Mislim da sam to onda veoma ozbiljno shvatao.